

Baranyi Károly:

Gondolatok a nevelésről

Székesfehérvárott, az Egyházmegyei Katolikus Iskolai Főhatóság felkérésére 2006. szeptember 22-én tartott előadás lábjegyzetekkel, hivatkozásokkal és néhány bekezdéssel kiegészített szövege.

0. Bevezető

Nagy kísértés számomra mindennapjaink nehézségeivel, az elmúlt napok eseményeivel foglalkozni. Indokolt lenne, ha itt és most a keresztény iskolák helyzetéről, a megkülönböztetésről, a pénzügyi nehézségekről beszélnék. Jó lenne beszélni arról is, hogy a felhalmozódott problémákat hogyan lehetne megoldani, milyen jogi, gazdasági, tanügy-igazgatási, demográfiai változtatásokkal¹ lehetne előmozdítani a nevelés és az oktatás ügyét. Ez azonban sokkal hosszabb időt igényelne. Néhány javaslat olvasható a honlapunkon, például a cigányok oktatásával, szocializálásával kapcsolatban², más elgondolásokról a mai helyzetben nem okos dolog beszélni.

Az látszik helyesnek, ha most a magyar iskolaügy állapotáról, a bajok forrásáról, és a perspektíváról fogok beszélni, beágyazva mindezt más országokban tapasztalható jelenségek elemzésébe, a jelenségek értelmezéséhez ugyanis mindezt szükség van. Nem korlátozódok tehát a keresztény iskolák ügyére, de szeretnék rámutatni a keresztény iskolák oktatási rendszerünkben elfoglalt helyzetére, a lehetőségeire, feladataira. Nem ragadhatok le a pedagógiai szakmai kérdéseknél, és nem tekinthek el az oktatásügyünk gazdasági, szociológiai elemzésétől.³ A felvetett problémák bonyolultak, mert a pedagógia **nem** egyszerűen tantermi tanári munka, hanem meg kell vizsgálni a nevelés szociológiai, oktatáspolitikai makro-feltételeit is. Annál is inkább, mert már nagyon régóta az oktatásügy átalakítását gazdasági szempontokkal indokolják a politikusok. „Oktatási reform” azt jelenti, hogy miként lehet pénzt kivonni az oktatási rendszerből. (Elgondolkodtam, hogy mit tennék én oktatási miniszterként. Minden örömmel azon dolgoznék, hogy az oktatás hatékonyabb, a nevelés eredményesebb legyen, a tanárok elmélyedhessenek tudományukban, megszabaduljanak a felesleges hivatali munkától, megvédem a nevelőket, erősíteném a tekintélyüket, javítanám személyes életük feltételeit. Min-

¹ <http://www.baranyi.hu/demom.pdf>

² <http://www.baranyi.hu/npm-cig-prog.pdf>

³ 2006-ben megismert oktatási reformok kizárólag gazdasági, pénzügyi változtatások.

dent megtennék, hogy Magyarország iskolaügye az elsők között legyen a világon. Arra törekednék, hogy ne folyják el az oktatásügy pénze, és nem venném ki a pénzt a tanárok zsebéből.)

1. Láttelel a tanulók tudásáról, tanulásáról

Fordítsuk figyelmünket a magyar oktatásügy állapotára és készítsünk vázlatos láttelel az ifjúság állapotáról. 1994-ben megjelent kis könyvemben⁴ (*Mit, miért, hogyan?*) elemeztem, hogy a három nagy veszély leselkedik az oktatásügyünkre: ezek: (1) az iskolarendszer egységesítése, (2) a tananyag szabályozása a mindenkire kötelező ismeretminimum előírásával, vagyis a minimumtanterv⁵, (3) és a kétszintű érettségi vizsga⁶.

Erőszakosan megvalósítják az integrációt. A pedagógusok ellenállásával szemben (mint sok más országban) erőltetik az egységes oktatást.⁷ Az esélyegyenlőség ostoba jelszavával együtt akarnak tanítani mindenkit, az érdeklődő diákokat és a tanulásban egyáltalán nem motivált gyerekeket, egy osztályba terelve a különböző természetű fogyatékosokkal élőket és az egészségeket.⁸ Pénzügyi szempontok sejtethők a reformok mögött, egyebek között az, hogy az egységes iskola sokkal olcsóbb, mint a gyermekek adottságainak, ambícióinak, érdeklődésének megfelelő sokszínű iskolarendszer.

Az oktatás tartalmát a nagy munkaadók közvetlen igényei szerint reformálták meg. Háttérbe kerültek a művészetek, az érzelmi nevelés, az etikai nevelés. Kompetenciákat tanítanak. Nem várják el, nem is kívánatos, hogy a tanulók érdeklődésből, a tudásért tanuljanak.⁹ Azt mondják, hogy az iskolának célja, hogy a „munkaerőpiac kihívásaira” felkészíteni a diákokat. Ezzel az igénnyel nyilvánvalóan a nagy munkaadók, a multinacionális vállalatok lépnek fel, vagyis e mögött a pénzpiac profitmaximalizálásra törekvő akarata áll. Számukra az a fontos, hogy a munkavállaló további befektetés nélkül munkába állítható legyen, vagyis az iskolában szerezzék meg azokat a viszonylag egyszerű ismereteket, amelyek a munkafolyamatokban való rész-

⁴ <http://www.baranyi.hu/mitmiert.pdf>

⁵ http://www.baranyi.hu/tanulm_natrol.html és http://www.baranyi.hu/tanulm_NAT_paradigmak.pdf

⁶ http://www.baranyi.hu/tanulm_ketszin.html

⁷ Gesamtschule, komprehenzív iskola

⁸ A megalapozatlan integráció szükségképpen a tanítás hatékonyságának csökkenését eredményezi. Olyan ez, mint amikor az iskolai futóversenyen előírják, hogy a csapat együtt fusson. Ekkor a tempót a leglassúbb diktálja, együtt futni csak a leglassúbbal lehet.

⁹ A napokban kaptam egy levelet egy ismert írótól. Ezt írja: „Unokahúgom kislány elsős. Két hét múlva föllázd: nem megy iskolába, mert nem tanulnak semmit. Tanítónő rokonom mondja, hogy erre utasítás van: nem kell tanítani semmit a kicsiknek. Szóval, úgy néz ki, hogy nem is akarnak beruházni az oktatásba!”

vételhez szükségesek.¹⁰ Ezeket az ismereteket nevezik ma kompetenciáknak. *A kompetencia olyan tudás, amelyre a tömegtermelésben közvetlenül szükség van.*¹¹

Finnországban már legalább húsz éve bevezették azt az oktatási rendszert, amit nálunk most. Azóta nem tanítják az iskolákban a Kalevalát. Csak olyan ismereteket tanítanak, amelyekre a nagy vállalatoknak szüksége van.¹²

A kompetenciákat fejlesztő tanítás tudatlan magabiztosságra nevel. Egy példán keresztül szeretném ezt megvilágítani. Magyarországon a 2006. évi érettségi vizsgán történelemből több kérdésben izolált idézeteket adtak a vizsgázók kezébe. A feladat az volt, hogy ezeket az összefüggéstelen mondatokat tekintse forrásnak a vizsgázó, és válaszoljon – egy-egy kipontozott sorban, egy mondatnyi terjedelemben – olyan kérdésekre, amelyekre több évi elmélyült tanulás után is szorongva válaszol az ember.

A nagy kár azonban nem a most érettségizőket érte, hanem a következő években érettségizőket sújtja. Az érettségi vizsgára felkészítő, üzleti alapon szervezett tanfolyamokon az előző évi érettségi vizsga kérdései alapján fogják felkészíteni a jelentkezőket. Idézeteket mutatnak majd a tanulóknak, és arra fogják megtanítani őket, hogy miként vonhatnak le az idézetekből „gyorsan és biztosan” következtetéseket. Kétely itt fel sem fog merülni, mert a kétely nem fér meg a kompetenciákkal. Irodalomból, matematikából, fizikából, nyelvekből is a példák sokaságát említhetnénk.

Tanárok körében ismert az a mondás, hogy „mondhatnak, amit akarnak, én becsukom magam mögött a tanterem ajtaját, és azt teszek, amit akarok”, tehát az előírásoktól függetlenül és azok ellenére jól tanítok. Ebben reménykedtek a keresztény iskolák tanárai is. Ez azonban véget ért.¹³ Mostantól megszűnt a tanári önállóság, a tanárok kénytelenek lesznek az új érettségi vizsgára felkészíteni a tanulóikat, és nem lesz idő a tudományok szeretetére oktatni őket.¹⁴ Ez visszahat az általános iskolára és annak akár az első osztályára is.

A nemzetközi gazdasági-pénzügyi szervezetek a nemzeti oktatási rendszereket olyan – valószínűleg nem legitim – mérésekkel befolyásolják, mint az ún. *PISA-felmérés*. Ismeretes, hogy

¹⁰ Az iskolában a jó tanár – a gondolkodni tanítása szellemében – az iskolai oktatásban felvethető de meg nem válaszolható kérdésekkel is nevel, vagy megenged magának a tanítás adott szakaszában elfogadható ismeretet tanítani, amelynek később (lehetséges, hogy más iskolafokozatban) a tagadása vezet el a mélyebb tudáshoz. *A kompetencia-szemléletű tanításban ez nem megengedett.*

¹¹ Magyar Bálint korábbi oktatási miniszter egy nyilatkozatában (MTI) ki is fejezte, hogy „az iskolában nem a tudás a cél”.

¹² A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen tanítottam általános nyelvészeknek matematikát. Az egyik évben volt a csoportomban egy finn fiú, igen tehetséges, szorgalmas. A középiskolában megszerzett tudása azonban nem érte el a magyar hetedikes gyermekét.

¹³ Baranyi Károly: *Ami már látszik, és ami még nem:* <http://www.baranyi.hu/amimar.pdf>

Nemzeti Pedagógus Műhely: *Érettségi vizsga (alternatív javaslat):* http://www.baranyi.hu/tanulm_erett.pdf

¹⁴ Ez a tanárok szakmai tudására is negatív hatással lesz.

PISA-felmérés keretében az 5. és 9. évfolyamban tanuló diákok körében szövegértési (és matematikai, természettudományi) ismereteket „mérték”. Magyarország mindegyik területen 30 ország közül a mezőny utolsó harmadába került. Ezt használták fel az oktatáspolitikusok arra, hogy folytassák az oktatásügy destruktív átalakítását. Az alkalmazott kérdőíveknek semmi közük az iskolákban tanított tananyagokhoz, a kompetenciákra vonatkoznak. A PISA-felmérések negatív hatását abban látjuk, hogy a tanárok félreteszik az iskolai tananyagot, hogy megfeleljenek a teszt elvárásainak, és az oktatáspolitikusok a teszt eredményét használja az oktatásügy további szétzilálására.

Két évtizede kezdődött az a folyamat, amelynek eredményeként az iskolákban megroppant a fegyelem, eluralkodott a rendetlenség. A tanulók egyre fegyelmezetlenebbek, nem érdeklődnek a tudományok iránt, nem tudnak koncentrálni, nem értékelik a munkát. A nevelők képtelenek a fegyelmezésre. A pedagógusok kezéből kikerült minden eszköz, amellyel a kellő rendet biztosítani tudnák. Amerikában, Európában sok helyen és már Magyarországon is gyakori az erőszak az iskolában, a gyerekek bántalmazzák egymást, a tanárt (néha a tanár a diákok).¹⁵ Következésképp a tanárok önbizalma csökken, elbizonytalanodnak, szakmai szervezeteiknek védelmező szerepe elhanyagolható. Meginogott a tanári tekintély. Kikezdték a szülők, orvosok tekintélyét is.¹⁶ Tekintély nélkül azonban egyáltalán nem lehet tanítani, sem iskolában, sem családban, hiszen minden tudásunkat a tekintély alapozza meg.¹⁷

A tudáshoz való viszony megváltozott. Mostanság alig találunk olyan diákokat, akit érdekel valamely tudomány. Legtöbbjüket az érdekli, hogy mennyi hasznot hoz majd valaminek a megtanulása, lehetőleg kézpénzben. Nem is csodálkozhatunk azon, hogy a pénz által irányított világunkban a fiatalokat is már gyermekkoruktól kezdve csak a pénz érdekli.

Számba kell most venni, hogy milyen a gyermekek, fiatalok értékválasztása, mely értékeket tartanak fontosnak. Lényeges, hogy lássuk: a fiatalok értékrendje milyen hatásokra alakul ki, ezek a hatások hogyan érvényesülnek. Saját kutatási eredményeim alapján megalapozottnak látom azt a hipotézist, hogy a fiatalok értékválasztásában elsősorban a kortárs csoportnak van meghatározó szerepe. 14 éves kor után sem a család, sem az iskola nem tud alapvető szerepet játszani a gyermek értékrendjének alakulásában. (Jogos feltételezés, hogy a kortárs csoport közvetíti a médiumok értékorientációját. Ezért felmérhetetlen kárt okoz a következő nemzedék értékválasztásában az a közszereplő, aki hazudik, trágárul beszél. Társadalmunkban a

¹⁵ Fiatal tanárnők panaszkodnak szexuális zaklatásról.

¹⁶ A Frankfurter Iskola (neomarxista szellemi mozgalom) deklarált programja a tekintély lerombolása.

¹⁷ http://www.baranyi.hu/konf_ea_papp.html

jogkövető magatartás egyre kevésbé tapasztalható, és féltő, hogy a következő nemzedékből ki is vész.)

2. Kultúra, gazdaság

Az oktatási rendszer szoros kapcsolatban van a gazdasággal. Meg kell vizsgálnunk a problémakörnek ezt az oldalát is. A gazdaságról és az oktatásról, e két nagy rendszer kapcsolatáról, és egymásra gyakorolt hatásáról kell beszélnem. Gondolatmenetemet Theodore W. Schultz Nobel díjas (1979) közgazdász *Beruházás az emberi tőkébe*¹⁸ című műve inspirálta. Kimutatta, hogy a tőke és a munkaerő egyszerű mennyiségi növekedésével a nemzeti jövedelem növekedésének jelentős része nem magyarázható meg. Theodore W. Schultz túllépett a tőke egyszerű fogalmán, elméleti modell felállításával és gyakorlati számításokkal is bizonyította az emberi tényezők különböző aspektusainak hozzájárulását a nemzeti jövedelemhez. Ehhez a koncepcióhoz kapcsolódva arra szeretnék rámutatni, hogy a különböző emberi tényezők (tudás, intelligencia, empátia, szeretet, egészség, felelősségvállalás) jelentős összetevőjét adják a gazdaság eredményes működésének, ugyanakkor a gazdaság rossz irányú folyamatai az emberi minőséget, a tudást, a jogot károsan befolyásolják.

Nem engedhetjük meg, hogy hermeneutikai csapdába kényszerítsenek, és ránk erőltessék a manipulált vagy nagyon kiüresített fogalmak használatát. Bátran vissza kell térni a fogalmak eredeti jelentéséhez, és ismét át kell gondolnunk a gazdaság, a fejlődés, az emberi természet, az emberi jogok értelmét, ezek viszonyait. Figyelmünket a gazdaság helyes értelmezésére kell fordítani.

A gazdaság és a kultúra nemcsak hogy szoros kapcsolatban van egymással, hanem lényegében azonos fogalmak. Erre utal az, hogy a gazdaság elsődleges formája, az agrikultúra nevében hordja a kultúra szót. A kultúrát, mint feladatot az ember Istentől kapta: *Ápold és gondozd, hajtsd uralmad alá a földet. Az ember feladata tehát az, hogy kivívja szabadságát az anyagi világgal szemben, amelynek maga is része. Ez a feladat azt jelenti, hogy „ápold és gondozd”, szelídíts állatot, nemesíts növényeket, építs házakat, gátakat és városokat. Hajtsd uralmad alá ösztöneidet, uralkodj magadon, nemesítsd személyiségedet, jellemedet, legyen bátorságod az etikához. A kultúra, a gazdaság az ember autonómiáját, szabadságát szolgálja. Az ember annyival több, mint bármi a természetben, hogy kultúrát teremt. A kultúrát teremtő ember szabadságot épít.*¹⁹

¹⁸ Investment in Human Capital

¹⁹ Csak utalunk rá, hogy a kultúra teremtése lényegében szellemi eredetű rend létrehozása, vagyis az entrópia kivonása a világból.

Nem minden szellemi tevékenységünk kulturális természetű, a vallás nem tekinthető kulturális jelenségnek.²⁰ Pontosabban: az ember transzcendens vonatkozásai nem azok. Van néhány jelenség, amelyet természeti törvényekből vagy kulturális szempontokból nem értelmezhetünk.

A gazdaság, a kultúra, a tudomány növekedésének megrendítő jele az, hogy megváltozott körülöttünk a tér és az idő, amiben élünk, pár óra alatt távoli országban ébredhetünk, pár hónap alatt másik földrészen építhetünk gyárat. Lehetőségeink megnövekedtek, az információhoz való hozzájutás felgyorsult. Ezt a jelenséget *globalizációnak* nevezem.²¹ A globalizáció nagy lehetőséget és nagy veszélyt jelent. A globalizáció elkerülhetetlen, és jó dolog is lehetne. Az a baj, hogy a hatalom megszerzésére szerveződött csoportok a globalizáció által nyújtott lehetőségeket befolyásuk alá vonták. A világméretű problémák és veszélyek magyarázata ebben van.

A pénz szerepe mindig alapvető a gazdaságban. A termelés, a javak előállítás, elosztása, felhasználása elképzelhetetlen a pénz működése nélkül. A pénz fontos a közjó biztosításában, az egészségügy, oktatási rendszer, a szociális rendszer, a biztonsági szervek és a honvédelem működtetésben, a béke biztosításában, a tudományos kutatásban és fejlesztésben, a közjót biztosító állam működtetésében. (Emeljük ki, hogy az állam kulturális termék. Működhet jól is, rosszul is. Az állam megszüntetésével az állami hatalom helyébe kerülő magánhatalmak biztosan nem a közjót szolgálják.)

A pénz azonban az irracionális hatalom megszerzésének és növelésének kitűnő eszközévé vált. Elválasztották a fedezetét jelentő – korlátozottan rendelkezésre álló – eszköztől, az aranytól. A munkát sem tekinthetjük fedezetnek. Ez azt eredményezte, hogy a pénz mennyisége mérhetetlenül megnőtt és akadálytalanul növekszik. Egyes közgazdászok szerint a világ pénzforgalmának legfeljebb 10 százaléka mögött van áruforgalom. A pénz már nem jelenik meg érmék, bankjegyek formájában, nem nyomtatják ki. Elektromágneses hullámok formájában kering tőzsdéről tőzsdére, és számítógépek brókereznek. Az ember elveszítette uralmát felette, a virtuális pénz önálló életet él.

A pénz birtoklása nagyon erős vágy sokakban, de nem a pénz a fő céljuk, hanem a hatalom.²² A hatalom megszerzésének és megtartásának nagyon fontos eszköze a pénz. Az emberek je-

²⁰ Elismerjük, hogy a kultúra és a vallás sok területen érintkezik, más oldalról vannak olyan vallások, amelyek teljes egészben kulturális jelenségnek tekinthetők, de vannak olyanok is (például a katolikus vallás), amelyekben az egyes elemek nem értelmezhetők kulturálisan. A szerzetesség, mint egyéni döntés nem kulturális aktus, értelme csak metafizikai nézőpontból fogható fel

²¹ Gyakran a globalizációt azonosítják a pénzpiac és az általam globalizációnak nevezett jelenség összekapcsolásával.

²² A motivációk sorát még tovább lehetne vizsgálni. Fel lehet fedezni olyan metafizikai természetű „vágyat”, amely a hatalomvágyat is értelmezi, ez az önimádat.

lentős csoportja a hatalmat akarja önmagáért. Ez a legveszélyesebb, legkártékonyabb emberi magatartás. A hatalom – csak a metafizikai rosszal értelmezhető – irracionális akarása végigvonul a történelmen. Mi mással, ha nem ezzel lehet magyarázni a nagyhatalmak embertelenségeit a huszadik században és napjainkban?

Nagyon fontos, hogy megkülönböztessük az ember kultúrateremtő tevékenységét a hozzáadható jelenségektől. A pénzpiac nem azonos a gazdasággal, sőt határozottan negatívan befolyásolja a gazdaság működését. Sok példa igazolja ezt: a profitszerzés irracionális vágya miatt kitelepítik az ipari üzemeket, leépítik a nemzeti gazdaságokat, pusztává teszik az országokat, tönkreteszik a mezőgazdaságot.

3. Mit tanítunk és miért?

Az iskolai oktatás feladata, hogy a tanulót bevezesse az emberi kultúrába, megismertesse annak eredményeivel. Az emberi kultúra olyan terjedelmű, eredményei olyan nagyok, hogy elsajátítani az emberiség tudását egy embernek már nem lehetséges. Senki sem sajátíthatja el az emberi tudást, de magáévá teheti két vonatkozásban: az egész tudáshoz erős vonzalmat alakít ki, és teljes mélységében elsajátíthatja ennek a tudásnak egy szeletét. Ezért két feladatot kell megoldani. Az oktatás két feladata is két szakaszban valósul meg.

Első feladat az, hogy ki kell alakítani a kultúrához, a tudáshoz való helyes viszonyt, az alázatot, a csodálkozás képességét, az érdeklődést. Ezzel kialakítható az a beállítódás, amelynek birtokában az önálló ismeretszerzés az ember egész életében természetes magatartás lesz. Ezt a közoktatás feladata.

A másik feladat lényege az, hogy a tanuló egy vagy két területen sajátítsa el mindazt, amit az emberiség abban a pillanatban tud, vagyis szakemberré kell válnia. Minden egyes embernek el kell sajátítania az emberiség tudásának mostani teljes mértékét egy bizonyos területen, tehát a legjobb ácsnak, parasztnak, szakácsnak, orvosnak, pedagógusnak kell lennie. Ezzel aktívan részt vehet a kultúra (a gazdaság) tovább építésében, és egyúttal saját (és családja) életének feltételeit is biztosítani tudja, és így esélyei lesznek a munkaerőpiacon. Ez a szakképzésre és felsőoktatásra tartozó feladat.

Az iskola célja az, hogy szabadságra neveljen,²³ hogy kialakuljon az önálló, felelős döntésre alkalmas autonóm személyiség.²⁴ A nevelés fő célja – az iskolarendszer minden fokán – a sze-

²³ Amikor a szabadság fontosságát hangsúlyozom, távol kell tartanom magam a szélsőséges individualisták nézőpontjától, akik a szabadságot *öncélnak* tekintik.

mély szabadsága. A kultúra, a gazdaság fenntartásának és növelésének feltétele az ember szabadsága.

Szabaddá azonban az igazság tesz. A szabadság feltétele az igazság ismerete. Az oktatás ezért alá van rendelve a nevelésnek.²⁵ Mindannak, amit az iskolában teszünk, a tanuló szabadságát kell szolgálnia. Az iskolai tantárgyak a nevelés célját szolgálják. Történelmet, irodalmat, nyelveket, matematikát, fizikát és minden más tudományt, művészetet és hasznos tudományokat azért tanítunk az iskolában, hogy a felnövekvő gyermek szabad, autonóm felnőtté váljon. (Gondoljunk arra, hogy az emberek mennyire nem szabadon hozzák meg döntéseiket. A szociálpszichológia vizsgálja, hogy milyen tényezők határozzák meg az egyes ember döntését.)

Az oktatás első szakasza a közoktatás, ekkor a tanulókat az általános műveltség elemeire tanítják meg. Megtanítják beszélni, olvasni, írni, számolni, majd az irodalom, történelem, anyanyelv és idegen nyelvek, matematika, természettudományok, a művészetek különböző ágaira, tanítják énekre és zenére, képzőművészetek elemeire, technikai ismeretekre, az informatika elemeire. Mindenekelőtt az emberi együttélés normáira, az etikára.

Minden nevelőnek kötelessége a felnövekvő embert hozzásegíteni a szabadságának megvalósításához. Mindaz, ami iskolában vagy a családban történik, azért van, hogy a döntéseiért felelősséget vállaló autonóm embert neveljünk. A szabad ember képes ellenállni a tömegtájékoztatás manipulációjának, az alkohol, a drog vonzásának, a szexuális devianciák kísértésének. A szabad ember tud nemet mondani a fogyasztási kényszernek.

Függetleníteni tudja véleményét a csoport, az utca és a tömegtájékoztatás véleményétől is, képes legyen ellentmondani az alkohol, a drog vonzásának, a divatból művelt vagy fogyasztásként felfogott szexualitás hívásának, a kényelem, lustaság és unalom²⁶ csapdájának.

Nem téveszthetjük szem elől, hogy matematikát azért tanítunk az iskolában, amiért irodalmat. A matematika és az irodalom, a történelem és a fizika is a gyermek szabadságát kell, hogy növelje.

A matematika például nélkülözhetetlen a neveléshez. Az esztétikai élményen túl, amit ez a tudomány nyújthat, nagyon fontos, hogy a diák felismerje: a matematikai tények objektív

²⁴ Vegyük figyelembe, hogy azokban az országokban, amelyekben a demokrácia szabályai formálisan érvényben vannak, a demokrácia működése azon bukkint meg, hogy az emberek manipuláltak, nem szabadon döntenek. Véleményüket mások alakítják, döntéseiket irányítják.

²⁵ A címben megfogalmazott kérdésre adott válasz röviden ez: az iskolában nem lehet közvetlen cél az, hogy a tanulókat felkészítsük a munkavállalásra, érvényesülésre a munkaerőpiacon. Ez a szakképzés és a felsőoktatás feladata. Ott sem engedhető meg azonban, hogy az oktatásba közvetlenül beavatkozzanak a piac szereplői.

²⁶ http://www.baranyi.hu/konf_ea_kopp.ppt

igazságok: nem függenek a vélekedésünktől. És az a döbbenetes, hogy itt vannak az ember fejében.

Az irodalom tanítása közben bevonjuk a diákot a művészi alkotó folyamatba, és az irodalmi élmény feloldja a személy idegenségét a világban, hiszen azonosul az irodalmi mű főhősével.

A történelem a legfontosabb iskolai tantárgy. Nagyon fontos, hogy a tanulók ismerjék a legfontosabb adatokat, évszámokat, tényeket. A történelem nélkülözhetetlen az általános műveltség alapjainak megteremtésében, de még fontosabb, hogy a történelem tanításának alapvető szerepe van a személyiség kialakításában, a nemzeti identitástudat megőrzésében, az integrációs törekvések, valamint a nemzetek létének és jövőjének helyes megértésében. A tanulóknak meg kell érteniük, hogy a történelem az emberiség közös emlékezete. A történelemtanítás egyik jellemalkotó lehetősége abban van, hogy a gyermekek megismerkedhetnek hiteles személyek példáival, nagyszerű jellemekkel és persze negatív példákkal is.

Az informatika is fontos eszközünk a nevelésben, hiszen ha a diák megtapasztalja, hogy az ember szinte mindent megtehet (a számítógéppel), de be kell tartania néhány egyszerű szabályt, például, hogy nem nyomhat meg tetszőlegesen akármilyen billentyűt. Fegyelmezetten be kell tartania a törvényeket.²⁷ (Persze, a nevelőnek figyelnie kell a számítógép veszélyeire, a függés kialakulására, de arra is, nehogy a diákban ne alakuljon ki a számítógéppel végzett munka során egy olyan beállítódás, hogy ha valamit elrontunk, akkor újraindítással büntetlenül és következmények nélkül mindent előlről kezdhetünk.)

A nevelés célja, hogy a gyermekek megszeressék, megismerjék az értékeket. Különösen fontos, hogy értékeljék a platóni három értéket: az igazságot, a jóságot és a szépséget. E három érték Isten „körülírása”. Jó, ha az ember megérti, hogy ami igaz, az szép, és az igazság semmi mással nem helyettesíthető útja az esztétika útja. A fizika ezer példával szolgál erre. Nincs is más célja a fizika tanításának, mint a természet gyönyörűségének és a fizikai törvények szépségének a felismerése. Nem is lehet megalapozni a természet szeretetét, az ökológiai gondolkodást, ha a nem mutatjuk meg a szépséget.²⁸ Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy ha a nevelő tisztában van is az értékrenddel, hatékonyan és eredményesen akkor nevel, ha esztéti-

²⁷ Mint Ádám és Éva történetében.

²⁸ Nemcsak a fizika, hanem a többi tantárgy tanításának is elemi követelménye az esztétikai élmények biztosítása. Mi másért lehetne megengedni a matematikát az iskolában, ha nem azért mert szép?

kai élményt biztosít a tanulónak. A tudományok és a világ szépségébe szerelmes diák várhatóan nem fog alantas élmények fogságába esni.²⁹

Nem folytatjuk most az iskolai tantárgyak tanításban rejlő nevelési lehetőségek felsorolását. A tudatos tanári munka része, hogy újra és újra végig gondoljuk, miért tanítjuk a tantárgyunkat, és miként tehetjük vele gazdagabbá és szabadabbá tanítványaink személyiségét.

A fiatalok nevelésében folyamatosan szem előtt kell tartani az erényeket, különösen a négy (ókori) sarkalatos erényt.³⁰ Az okosságot, azt a képességet vagy inkább beállítódást, hogy az ember mindig legyen tudatában annak, hogy mi a fontos, és hogy „tükörbe tudjon nézni”, tiszta érzékeny lelkiismerete legyen.

Az igazságosságot követni – ez az erkölcs minimuma –, vagyis megadni mindenkinek azt, ami jár neki a természetjog alapján: feleségnek a megígért örök hűséget, az embereknek a tiszteletet, a népeknek a békét. Békeszeretet is az igazságosság régi erényén alapul.

A lelki erősség, vagy másképpen a bátorság, a harmadik sarkalatos erény, kialakítása is fontos. A bátorság lényegében olyan, mint a hit. A hit az emberi egzisztencia egyetlen igazán szabad döntése, ezért az üdvösség feltétele. A vallásos léthez, Isten megvallásához, az felismert erkölcsi normák megvalósításához valóban nagy bátorságra van szükség.

A mérték, vagy mértéktartás a negyedik sarkalatos erény, az a képesség, amivel rendet tudunk teremteni életünkben, dolgainkban, térben, időben, tennivalókban és kapcsolatokban. A rendteremtés: az entrópia³¹ kivonása a világból, aktív részvétel a teremtésben. Csak erőfeszítéssel lehet kialakítani, és nehéz megőrizni. Erőfeszítés nélkül a jó nem valósítható meg. Ez a különbség a jó és rossz között: a jóért meg kell dolgozni, a rossz megvalósul magától is, amint a rendetlenség a lakásban. A negyedik sarkalatos erényt nem szabad szem elől tévesztenünk. Ez szükséges ahhoz, hogy az ifjú vállalja a saját maga nevelésének fáradságát.

Az értékekről és az erényekről szólni kellett, a nevelés legfontosabb céljairól és a rendelkezésre álló eszközökről, az irodalomról, a testnevelésről és a többi tantárgyról. Azt mondhatjuk, hogy mindezeket el kellene fogadni minden olyan nevelőnek, aki a hagyományos értékrend továbbadására vállalkozik.

²⁹ Tapasztalatból tudom: fizika tanár vagyok. A diákjaim lelkesednek a tantárgyért, mert szépnek tartják és értik. Ezek a fiatalok minden rábeszélés nélkül azonosulnak azzal az értékrenddel, amelyet én is képviselek. Anélkül, hogy erről sokat beszéljék.

³⁰ Nagyszerű könyv Josef Pieper *A négy sarkalatos erény* című műve. (Vigília Kiadó, 1996.)

³¹ *Entrópia* a rendszer rendezetlenségének mértéke.

A gazdaság érdeke, hogy az iskolában irodalmat, történelmet, matematikát, természettudományokat, logikát, művészeteket és erkölcsöt tanítsunk. Szeretném ezt egy példával megvilágítani. Pszichológiai tény, hogy például egy regényt olvasó ember beleéli magát a cselekménybe, azonosul az egyik szereplővel, szinte saját környezete lesz az, amiről a mű szól. Különösen így van ez 10-16 éves diákok esetén. Ha egy kisfiú átéli egy nagyszerű történelmi regény cselekményét, akkor együtt él a főszereplővel, magáévá teszi annak erkölcsi magatartását, azonosul a hősiességgel, szeretettel, bátorsággal, áldozatvállalással, az önfegyelmel, akaraterevel például, találkozik a hagyományos sarkaltos erények mindegyikével, értékként jelenik meg számára a szerelem, a hazaszeretet. Etikát leginkább példaadással lehet tanítani, de a személyes példaadás mellett nélkülözhetetlen a történelem és irodalom nagy alakjainak ismerete, a velük való azonosulás.

A gazdaságnak tehát nem kompetenciákkal rendelkező munkavállalókra van szüksége, hanem érdeklődő, intelligens, személyiségzavaroktól mentes, szabad döntésekre képes, gazdag érzelmekkel bíró emberekre.

Az oktatás második feladata a szakmai ismeretek tanítása. Ez a feladat közoktatást követő szakaszban a felsőoktatásra (a főiskolákra és egyetemekre) és a szakképzésre hárul. Belátható, hogy miért kell világos különbséget tenni a közoktatás és az azt követő két rendszer – a szakképzés és felsőoktatás – között, másrészt, hogy e két rendszer között valójában miért nem szabad különbséget tenni. Karl Jaspers *Az egyetem eszméje* című alapvető művében amellet érvel, hogy az egyetem nem lehet nagyon speciális, és az oktatók és a tanulók alkotó baráti közösségének kell lennie. Idézzünk az 1988-ban Bolognában³² aláírt *Magna Chartából*, „...
 „...különbözőképpen megszervezett társadalmakon belül az egyetem autonóm intézmény, amelynek (...) hogy kielégítthesse a kor szükségleteit, kutatási és oktatási tevékenységében minden politikai, gazdasági és ideológiai hatalommal szemben függetlennek kell lennie.”

A Magna Charta nem azonos az 1999-ben ugyanott aláírt Bologna-nyilatkozattal, és eszmeiségében kifejezetten szemben állnak egymással. Ez utóbbira hivatkozva a magyar felsőoktatást, ugyanúgy, mint más európai országokban is, most alapjaiban át kívánják alakítani. Átjárhatóbbá, rugalmasabbá, versenyképesebbé és innovatívabbá kell tenni – mondják. A Bologna-nyilatkozattal elindított átszervezést nevezik *Bologna-folyamatnak*. A reformok lázas zűrzavarában azonban senki nem látja át, hogy tulajdonképpen mi is történik, és mindez hová vezet. Ahhoz képest, hogy sokan és sokszor beszélnek róla, szinte semmit

³² Az 1988-ban Bolognában aláírt Magna Charta nem azonos az 1999-ben ugyanott aláírt Bologna-nyilatkozattal, eszmeiségében pedig kifejezetten szemben állnak egymással.

sem tudunk ennek lényegéről, háttéréről, következményeiről, és arról, hogy mi is az, amit Bolognára hivatkozva keresztül fognak vinni.

A háttérrel illetően emlékeztetni kell arra, hogy a Világkereskedelmi Szervezet (WTO) tagállamai 1995-ben írták alá a szolgáltatások kereskedelméről szóló GATS egyezményt (*General Agreement on Trade in Services*), ami az egyes országok közvéleményének szinte teljesen elkerülte a figyelmét. Ez a megállapodás előírja, hogy a közlekedési, kommunikációs és az egészségügyi ágazat mellett az oktatásügyet is magánkézbe kell adni.³³ A felsőoktatási intézményeknek egymással versenyző szolgáltató vállalatokká kell válniuk, amelyek termékeiket, felhalmozott ismereteiket, kutatási és fejlesztési tevékenységüket a világpiacon árulják. A kívánatos cél tehát az, hogy Európa felsőoktatási intézményei nemzetközi vállalatokká váljanak, amelyek megvetik lábukat a (világ)piacon, és egyre inkább önfenntartókká válnak.³⁴

Magyarországon most vezetik be a tandíjat a felsőoktatásban. Már 1990 óta több próbálkozás volt erre, a jelenlegi kormány azonban úgy tűnik, hogy megvalósítja terveit. Arra hivatkoznak, hogy az egyetemi hallgatónak hozzá kell járulnia a képzés költségeihez, mert különben ingyen kapna diplomát. Az érvelés kiindulópontja hamis. Először: a felsőoktatás – beruházás az emberi tőkébe. Beruházás a közösség oldaláról, mert biztosítani kell azt a szellemi tőkét, amely a nemzeti jövedelem növeléséhez, az életminőség biztosításához szükséges. Beruházás azonban a hallgató oldaláról is, vállalnia kell például a kereset kiesését a tanulás éveire. Ezt az áldozatot nem szabad tandíjjal büntetni, a beruházást adóval sújtani. A felsőoktatás tehát a közösség és az egyén oldaláról is beruházás az emberi tőkébe, vagyis az emberhez méltó jövő biztosításának szükséges feltétele. Az államnak ugyanúgy kell támogatni az egyetemi oktatást, amint más államok támogatják a multinacionális vállalatok beruházásait.

A szakképzés szinte teljesen szétporladt. 1990 óta a Világbank támogatásával leépítették a szakképzést.³⁵ Közben ésszerűtlenül felduzzasztották a középiskolai létszámot, amely az érettségi vizsga devalválódásához vezetett. Az előidézett bajt még nagyobb orvosták, bevezették a kétszintű érettségi vizsgát. Azt biztosan állíthatjuk, hogy a szakképzés felélesztésének szükséges feltétele – az oktatáspolitikai oldaláról –, hogy szakítsunk az egységes iskola ideológiai eszméjével. A gazdaság oldaláról nézve az a feltétel, hogy megerősödjenek a hazai kis- és közepes vállalkozások. Szakemberekre ezeknek lenne szüksége, a nemzetközi nagyvállalatoknak a tömegtermelésben nincs szükségük.

³³ Az Oktatási és kulturális bizottság elnökének elszólása – miszerint az állam majd kivonul a felsőoktatás finanszírozásából – ezért fontos. Rámutatott a végső célra.

³⁴ Baranyi Károly, Joachim Hoefele: *Mi az értelme és kinek az érdeke*. <http://www.baranyi.hu/miazert.pdf>

³⁵ *Világbanki projektnek* nevezték.

4. Katolikus nevelésről

Az iskolai tanítás célja minden szinten a személy autonómiájának növelése, a szabad döntés képességének erősítése. Mindaz, amit eddig elmondtunk, minden iskolára, óvodára, kisiskolára, gimnáziumra és egyetemre érvényes, a keresztény iskolákra is.

Mi az iskolai katolikus nevelés szerepe az egészben? Elsőként az, hogy az egyházi iskolák lehetőséget adnak azoknak a családoknak, amelyek gyermekeik nevelését fontosnak tartják. Ez azonban csak az egyik szempont, a gyerekére gondoló szülő szempontja.

Sokkal fontosabb hivatása ezeknek az intézményeknek az, hogy kovászt jelentsenek. Az egyházi iskoláknak jelentős feladata van abban, hogy hazánk oktatási rendszeréből ki ne vesszen az értékorientált oktatás. Nagyszerű dolog az, amikor felnőttek társaságban arról beszélnek, hogy a piaristákhoz vagy a bencésekhez jártak iskolába, és ott milyen jó volt, és jó volt tanulni. Az egyházi iskola nemcsak kovászt, hanem termeli is a kovászt.

Van azonban még ennél is fontosabb szerepe a katolikus iskoláknak.

Világossá kell tenni az emberképet, amelyre a hagyományos pedagógia épül. Legfontosabb elemeit Aquinói Szent Tamásnál olvashatjuk, fellelhetjük már Szókratésznél, Platónnál és Arisztotelésznél. Abból az antropológiai elvből kell kiindulni, hogy az ember célja és hivatása a személyes boldogság, az üdvösség. A boldogság a létezés teljessége, vagyis egyesülés Istennel. A szabadság feltétel, mert az ember csak szabadon üdvözülhet, csak szabad ember lehet boldog. Még Isten sem teheti meg, hogy az embert akarata ellenére vagy akarata nélkül boldoggá tegyen. Ezért az ember elsődleges feladata a szabadságának – és ezzel individualitásának – viszonylagos megteremtése. (Mint már mondtuk, a szabadság megvalósítása a kultúra, a gazdaság építését jelenti, azt, hogy a világot uralma alá hajtja, ápolja és gondozza. Azt is jelenti, hogy uralkodjék ösztönein, hajtja uralma alá a természet törvényeit és saját vágyait is. Ez minden ember feladata, és minden pedagógia célja.)

Isten az embert saját képére és hasonlatosságára teremtette. Ez a hasonlóság abban áll, hogy az ember a világ létezői között az egyetlen, amely maradéktalan individualitással bír, vagyis minden egyes ember egyetlen, pontosan olyan egyetlen, mint Isten az. Az individualitást az adja, hogy ellentétben a világ létezőivel az ember aktivitásának forrása – bizonyos mértékben – önmaga. Az anyagi világ és a rajta kicsírázó élet minden egyede determinált, mindent, ami velük történik, meghatároznak a körülmények, belső oka nincs történeteiknek. Ezért nem is viselnek felelősséget. Az ember individualitása azzal van összefüggésben, hogy dönthet, és döntéséért felelősséget visel. Az embernek erre irányuló képességét szabadságnak nevezem.

A szabadság az embernek az a vonása, hogy cselekedeteinek forrása az individuum, maga a személy.³⁶ Tettei nem magyarázhatók maradéktalanul más létezőkből és a rajtuk kívül álló törvényekből.

A keresztény ember a szabadságát nem magának műveli. A hősiiesen megharcolt felépített szabadságot Isten elé teszi, hiszen mi másért imádkoznánk naponta, hogy „legyen meg a Te akaratod”. Az ember kultúra-teremtő, gazdaságot növelő tevékenysége a világot szellemibbé teszi. Az emberrel, az emberi tevékenységgel megjelenik a világ fölött a lélek, hogy az emberrel leborulva engedelmisséget fogadjon az Atyaistennek, és imádja őt.³⁷ Ez a keresztény nevelés nagy kihívása: egyszerre beszélni a szabadságról és az engedelmisségről.

A szabadságra nevelés az erkölcsi nevelés legfőbb tartalma. A részletes „parancsok” helyett a legfőbb parancsra kell helyeznünk a hangsúlyt. Isten felé irányuló szeretet a legfőbb parancs. Istenről sokat kell beszélni, a legnagyobb cél mindig lebegjen szemünk előtt: a tanítványainkat Isten iránti odaadó szeretetre, szerelemre nevelni. Ez a legfontosabb.

Meg kell mutatniuk tanítványaiknak, hogy Isten valóban létezik, igazolható is a léte. *Lehet tudni, hogy van Isten.* Tudni, hogy van Isten, ez egészen más, mint hinni Istenben. A hit személyes döntés. Az ember valóban szabad tette, hiszen Isten nem nehezedik ránk, nem kell legyűrnünk, mint a gravitációt vagy legyőznünk, mint a baktériumokat. Az Isten felől az ember szabad. Az Isten mellett szabadon dönt az ember. Ez a szabad tett, az Istennek adott szabad válasz üdvözíti az embert.³⁸

Nagyon vigyáznunk kell arra, hogy Istenről ne torz képet mutassunk, mert kritikus diákjaink elvetik, és szkepszisbe menekülnek. Meg kell tanítani őket arra, hogy az Istenhez vezető út a kialakult istenkép folyamatos tagadásából áll. Minden, amit mondunk róla, máris nem igaz, nem úgy igaz. Amikor azt mondjuk, hogy Isten személy, akkor máris valahogy másként kell ezt érteni.

Az Istenhez vezető másik út az, hogy felismerjük Őt alkotásaiban. Nem a kézzelfogható dolgokban, mert a világ nem része Istennek. Ismerjük fel Istent az ideák tükröződésében. Tudni akarod, hogy milyen az Isten? Hallgasd Pergolesi *Stabat Materét!* Az a szépség Isten tükröződése. Mutassuk meg, hogy a jóság, a szépség és az igazság objektív, és mindaz a jó, szép és igaz, amit látunk, tapasztalunk, az Isten csodálatos létének tükröződése a világban.

³⁶ Isten minden tétének maga Isten a forrása.

³⁷ Kicsírázik az anyagon a szellem, ahogyan Teilhard de Chardin jezsuita atya meglátta.

³⁸ Értelmezési hiba szembeállítani a katolikus és reformtus felfogást, a hit üdvözít vagy a tett. A hit üdvözít, az ember szabad tette.

Jó lenne, ha Isten Országáról, a Mennyországról, az üdvösség mibenlétéről tudnánk beszélni. (Sokat segíthet, ha a – misztikusok mellett – elolvassuk és végigelmélkedjük C. S. Lewis *Narniáját* vagy a *Nagy válás* c. csodálatos írását.) Vonzóvá kell tenni a Mennyországot, az örök életet.

Azt mondják, hogy az iskola feladata az, hogy felkészítse a fiatalt az életre, a munkaerőpiac kihívásaira. A szabad autonóm ember valóban hozzájárul a kultúra, a gazdaság növeléséhez, a rábízottak jólétéhez. A katolikus iskolának azonban nem abban áll az elsődleges feladata, hogy a gyermekeket a munkaerőpiacra felkészítse, sokkal inkább abban, hogy felkészítse az örök életre.

— + —

Tartalom

0. Bevezető.....	1
1. Látlelet a tanulók tudásáról, tanulásáról.....	2
2. Kultúra, gazdaság.....	5
3. Mit tanítunk és miért?.....	7
4. Katolikus nevelésről.....	13